

Nr 26 2021

Hornfar.se

GutefårAkademin

Särtryck:

Hånnlamb, gutefår och gotlandsfår

– tre ättlingar till det gotländska utegångsfåret

Hånnlamb, gutefår och gotlandsfår

– tre ättlingar till det gotländska utegångsfåret?

Det skapar problem för oss gutefårdjurägare, att inte enkelt veta vilka gutefår som har godkänd härstamning. Det är också ett pedagogiskt problem när man pratar om gutefår, att alltid behöva berätta varför de till synes lika fåren är olika. Det problemet har inte allmogeraserna, trots att många fårägare inte med säkerhet alltid kan skilja de olika allmogefärraserna från varandra och inte heller dessa från gutefår. Men där är det enklare för att raserna har olika namn.

Styrelsen har därför diskuterat att starta en process vars slutmål är att separera gutefåren i de två rasföreningarnas genbanker i två separata raser. I denna artikel försöker vi beskriva problem och lösning. Observera att det handlar inte om att dela upp gutefåren i vår egen organisation; där är "hånnlamb"! Det handlar om att tydligt kunna avgränsa gutefår med olika avelsstrategier från varandra.

Vi hoppas få reaktioner från er ägare av hånnlamb!

Det finns flera olika raser av lantrasfår i Sverige idag. När gutefåret räddades på 1940-talet talade "fårfolk" om får som *gotlandstyp* respektive *fastlandstyp*. Bägge dessa fartyper delades efterhand upp i olika raser med produktionsinriktad avel. Hornfåret (från 1970-talet gutefåret) blev ensamt kvar som renodlad lantras (definition se nedan). Efter omkring 1990 berikades Sverige med flera nya lantrasfår. Antalet är nu uppe i tio raser som samlas under beteckningen *allmogefår*. Det är bra att det nu finns många lokala varianter av får. Tiden då gutefåret ensam fick representera landets hela inhemska mångfald av äldre färraser var inte bra. Den lokala anknytningen till området där en ras utvecklats är viktig.

En lantras:

- *har sitt ursprung i de djur som fanns i landet innan den organiserade aveln inleddes*
- *är inte specialiserad*
- *är formad av det självbushållande samhället och av sin lokala uppkomstmiljö*

Bevara eller förändra gutefår

För ungefär 100 år sedan fanns det inga *gutefår*, bara dess föregångare, *det gotländska utegångsfåret*. Man hade då i hundratals år famlat med frågor kring hur aveln av denna gotländska fartyptyp (*gotlandsracen*) skulle kunna "förbättras". De utländska färraserna hade hela tiden varit myndigheternas ideal. Kring tiden vid förra sekelskiftet växte det dock fram en insikt om utegångsfårens potential. Fokus för den gotländska färraringen blev då att satsa på utegångsfåret och inte på utländska färraser. Det bildades en rasförening och även system för produktionsavel. Grundbultarna var stambokföring, och baggpremiering. Detta skulle prägla synen på färrasen och djurägarnas attityder till aveln. Den officiella benämningen på rasen var då

Svensk lantras Gotlands utegångsfår. Avelsframgångarna ledde senare till olika namnbyten, först pälfsfår sedan gotlandsfår. Men de behornade fåren kunde inte stambokföras och blev därför snabbt bortselektade genom de årliga baggpremieringarna. Och, som framgår av avelsprogrammet för hånnlamb, räddades de behornade utegångsfåren av entusiaster som motsatte sig statens och de etablerade färföreningarnas påbud. Men det skulle dröja till 1970-talet innan staten och färororganisationen accepterade hornfåret som en egen ras, men under det nykonstruerade namnet gutefår.

Ägarna till de behornade fåren saknade en gemensam strategi för att bedriva avel (kunskap och avelsplan). Betänk att ägarna till hornfåren på den tiden ofta även var pälfsfårägare och skolade efter den tidens kunskap. Inte särskilt kunniga i biologi eller genetik och absolut inte i bevarandegenetik. Det medförde att man bedrev avel med hornfåren som man själva tyckte var bäst. Och det blev inte alltid bra.

Några bedrev utpräglad produktionsavel, andra någon form av bevarandavel och åter andra korsningsavel. Den kanske mest udda varianten, var när några korsade hornfår med jakobfår med syfte att få flerhorniga får. De som sedan spred dem, tyckte att de gjorde en välgärning. Det fanns ju belägg för att enstaka gotländska får under tidigare århundraden hade haft fler än två horn. Om dessa var utegångsfår eller hemfår vet man dock inte. Anlaget är en missbildning orsakad av ett genetiskt defekt och förekommer hos olika utländska färraser. Senare ville många inte kännas vid vad som verkligen skett. Majoriteten av dem som ägde hornfår var överens om att inte godta månghornsfåren som riktiga hornfår. Det finns säkert enstaka gutefår

med flera horn kvar än idag, men inte många. Men numer kan man åka runt till olika besättningar och se en stor variation i gutefårens storlek. Man kan också hitta besättningar med får, med för hornfåren, nya färganlag. Både storlek och färg är resultat av starkt riktad selektion och även korsningsavel. Idag är det svårt att på ett enkelt sätt rätta till tidigare avelsmisstag, eftersom anlagen finns i så många besättningar. För tjugo år sedan var det annorlunda, då hade det gått, men viljan fanns inte då. GutefårAkademien bildades för att åtminstone några linjer av genuina hornfår skulle bevaras. Nu har det gått så långt, att GutefårAkademins genbanksdjur inte kan ha något avelsutbyte med andra gutefår än de i föreningens egen genbank.

Att det blev så här illa beror på: 1) Korsningsavel 2) Det system med certifiering av G-baggar som infördes kring 1990 och som ledde till att avkommor från enskilda baggar fick exceptionellt stor spridning. G-bagge certifierade baggar kunde vara avelsbaggar i 8-10 olika besättningar och deras avkommor i ytterligare 8-10 besättningar. Avsikten med certifieringen antas ha varit att upptäcka korsningsdjur och defekter, och att gallra bort eventuella sådana från aveln. Men resultatet blev olyckligtvis att även baggar med ”nya” anlag fick snabb och mycket stor spridning i landet. Enskilda, djurägare köpte, inte ont anande, otypiska gutefår.

Jordbruksverket definierar olika förvaltningsstrategier
Jordbruksverket har i *Handlingsplanen för lant-raser** angivit tre möjliga förvaltningsstrategier för lantrasdjur (*kommersiell, standard och lantras*). Förvaltningsstrategierna beskriver vilken huvudsaklig inriktning aveln av rasen har. *Kommersiell* betyder här att rasen används inom kommersiell produktion och att avel för högre produktion därför kan pågå inom

rasen. *Standard* betyder att det finns en rasstandard, som uppfödarna försöker uppnå i sin avel. *Lantras* betyder att aveln syftar till att bevara lantraskarakteren och att ensidiga avelsmål ska undvikas.

GutefårAkademien har förvaltningsstrategi *lantras*, vilket flertalet andra lantrasföreningar också har. Föreningen Gutefåret har liksom Rasföreningen gotlandsfår och Svenska finullsföreningen strategierna *kommersiell* och *lantras*. Men dessa två strategier går, enligt vår mening, inte att kombinera. Det skulle krävas att fåren delades upp i två populationer. Kan man inte separera djuren med olika förvaltningsstrategi måste alla betecknas som *kommersiell*, åtminstone är de inte *lantras*.

Som exempel på hur aveln kan bedrivas i en gutefår-besättning med kommersiell förvaltning tar jag ett konkret exempel: En besättning korsar rutinmässigt alla sina gutetackor med texelbaggar för att få slaktlamm med högre klassning och högre slaktvikter. Om tackorna inte mår dåligt av korsningsaveln, kanske det inte uppfattas som problematiskt. Men den selektion som görs vid aveln, kommer i detta fall att grundas på erfarenheten från gutetackornas funktion som bärare av korsningslamm. Någon gång under de olika tackornas liv betäcks de också av en rasen gutebagge och producerar livdjur till den egna flockens gutefår. Det är högst sannolikt att avelstackor som väljs ut under sådana omständigheter inte primärt är ”bra gutefårtackor”, utan istället ”bra tackor att föda upp korsningslamm”, alltså en riktad selektion i ”fel” riktning för genbanksdjur. Produktionsformen är naturligtvis inte heller avelssäker, och risken är stor för oplanerad korsningsavel. Allt detta kan vara gott nog om inga avelsdjur spreds från en sådan besättning till får i genbanken, men det har de gjort genom bland

annat G-bagge verksamheten. Det finns naturligtvis en rad andra avelsformer som kan kritiseras från bevarandesynpunkt.

Ibland försöker man försvara korsningsavel med hänvisning till historien; förr fanns inga stamböcker och man korsade som man ville. Det kan nog stämma, även om bönderna var konservativa och ”ville ha det som det alltid varit”. Men viktigast var att förr var alla utgångsfår utsatta för samma tuffa miljöpåverkan och bondesamhällets krav, så det som var ändamålsenligt, var de djur som producerade det man ville ha och klarade den tidens påfrestningar.

Olika namn förenklar

Avelsarbetet skiljer sig alltså åt mellan föreningarna som idag förvaltar de olika genbankerna för gutefår. Reglerna för avelsarbetet, till exempel vilka djur som kan ingå i avel, framgår av avelsprogrammen. Tittar man på speciella egenskaper som är särskilt viktiga, som till exempel vit pälsfärg finner man att det anlaget inte tilläts hos gutefår i GutefårAkademin genbank, men godtas i den andra genbanken. Vit pälsfärg är annars den dominerande färgtypen hos världens fårraser. Staten har under århundraden tillbaka försökt förändra böndernas färhållning på Gotland och försökt övertyga dem om förträffligheten med vita utländska fårraser (produktionsraser). Men bönderna har alltid bemästrat detta och behållit sina grå får som ger en ullfärg som är mer lämpad i bondesamhället än en smutskändlig vit färg. Därför är utgångsfårens grå färg en kulturhistorisk markör av vitalt intresse att bevara oförändrat hos det gotländska lantrasfåret. Det har alltid varit en egenskap som skiljt lantras från produktionsras på Gotland.

De djur som kan ingå i avelsarbetet i de olika föreningarna skiljer sig således åt, där djur som inte anses vara rasrena av GutefårAkademin inte heller kan ingå i GutefårAkademin genbank och avelsarbete. Därför vore det praktiskt och mer pedagogiskt om de två genetiskt separerade populationerna hade olika namn. Hundra års avelsarbete med utgångsfåret från Gotland har utkristalliserat tre typer av fårraser: hännlamb (behornad lantras), gutefår (behornad produktionsras där tex vita får också ingår) och gotlandsfår (kullig produktionsras).

Det finns andra exempel på lantraser som delats upp i olika raser på grund av olika förvaltningsprinciper och utseenden, till exempel det *tyska bedfåret* (*lüneburgfår, heidsnucke*) som finns i tre varianter: 1) grå behornade, 2) vita behornade 3) kulliga. Alla tre raser har samma ursprung men olika utseenden och således

olika avelsprogram. De utgör tre varianter, eller raser, av samma ursprung. Man kan således dra paralleller till utgångsfären från Gotland där vi idag har tre varianter, eller raser, av samma ursprung: 1) hännlamb, 2) gutefår och 3) gotlandsfår.

En inhemsk jämförelse kan också göras med raserna fjällkor och fjällnära boskap. Där finns också samma asymmetri som för de två grupperna av gutefår. Alltså att djur kan gå från den ena till den andra gruppen, men inte tvärsom.

Styrelsen

* Bevara, nyttja och utveckla – handlingsplan för uthållig förvaltning av svenska husdjursraser 2010–2020 reviderad 2016

**GUTEFÅR
AKADEMIN**

Sproge Snoder 808
623 44 KLINTEHAMN

